

TÜRKİYE'DE DICTYOPTYCHUS CİNSİNE AİT İKİ YENİ TÜRÜN TANIMI

Necdet KARACABEY-ÖZTEMÜR

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Ankara

ÖZ. — Hatay ve Adıyaman bölgeleri Üst Kretase tabakalarından toplanan numunelerin incelenmesinde Dictyoptychus cinsine ait iki yeni tür saptanmıştır. Yazıda bu yeni türlerin (*D. orontica* n. sp. ve *D. euphratica* n. sp.) tanımlamaları verilmiştir.

GİRİŞ

Türkiye'nin güney bölgesinden Yayladağı (Hatay) Üst Kretase tabakalarından Yusuf Tamer tarafından alınan numuneler ile güneydoğu bölgesinden Kâhta (Adıyaman) Üst Kretase yaşında ve Kastel formasyonu ile Terbüzek konglomerası arasındaki Rudistli kireçtaşından Engin Meriç tarafından toplanan numuneler incelenmek üzere verilmişti.

İnceleme sonucunda Rudist numuneleri arasında Türkiye'de ilk defa Dictyoptychus cinsine rastlandı. Bu cinsin bugüne kadar bilinen türlerinden farklı özellikte olan ve *D. orontica* n. sp. ve *D. euphratica* n. sp. olarak adlandırdığımız iki yeni türün tanımlamaları, bu yazıda verilmektedir. Beraberlerinde bulunan diğer Rudist fosilleri ile bol sayıda mikrofossillere göre, bu iki tür Mestrihtiyen yaşındadır.

SİSTEMATİK İNCELEME

Takım : RUDISTIDA LAMARCK 1819

Familya: CAPRINIDAE FİSCHER 1887

Cins : Dictyoptychus DOUVİLLE 1905

Dictyoptychus orontica n. sp.

(Levha I, şek. 1-3; Levha IV, şek. 1)

Adın kökeni: Numunenin bulunduğu bölgeden geçen Asi nehrinin Latince adı olan Orontes'ten alınmıştır.

Holotip: MTA Enstitüsü Müzesinde 1039 no. ile korunmaktadır.

Materyel: İki kavkısı iyi korunmuş durumda bir numune.

Ayrırtman tanım (diagnosis): Üst kavkı kapak şeklinde, tepe merkezde değil, yana kaçmış durumda, alt kavkı koniktir. Sifonal bölge ince, boyuna kotlar ve sık, oyalı (festone) büyüme çizgileri kapsar. Enine kesiti üçgen biçimindedir, iç tabaka poligonal kanalları az sayıda, fakat iri ve dış çevrede düzenli bir sıra halindedir. Kardinal aygıt, ön kenara dik bir doğru boyunca dizilmiştir. B, B' dişleri X şeklindeki N dişinin uzun kolları arasına iyice sokulmuştur.

Tanımlama: Üst ve alt kavkı, tabanları ile birbirine yapışmış iki koni şeklindedir. Her iki kavkı tepesi, komissürü aşağı yukarı 60° ile kesen bir doğru üzerinde bulunur; yani kavkılar tepeleri ters yönde yana kaçmış iki koni şeklindedirler.

Üst kavkı, yassı konik, kapak durumunda, 1.5 cm yüksekliğinde, tepe, antero-dorsal kenara doğru kuvvetle çekilmiştir. Korunmanın iyi olduğu yerlerde çok ince ve sık büyüme çizgileri çok belirgindir. İnce olan dış tabakanın aşınmış olduğu yerlerde ise iç tabakanın sık, ışınal kanalları görülmektedir (Levha I, şek. 1,2). Kavkının enine kesiti, numunenin tek oluşu nedeniyle yapılmamıştır.

Alt kavkı, tepesi yana kaçmış, 5.5 cm yükseklikte bir konidir. Kavkı yüzeyi, sık ve ince büyüme lamları ve çizgileri ile süslüdür. Sifonal bölgede lamalar çok daha belirgindirler ve çok ince boyuna kotçuklarla kesilmişlerdir. Kesiştikleri yerlerde büyüme lamları yukarı doğru çekilmiş olduklarından, festonne görünümündedirler (Levha IV, şek. 1). Bu durum *striatus* türünün alt kavkı süslerine çok benzerse de, yeni türde büyüme lamları biraz daha sıktır. Her ne kadar sifonal bölge, bu süslenme ile kabuğun diğer taraflarından ayırt ediliyorsa da, sifonal bantları belirleyen bir yapı yoktur.

Kavkının enine kesiti, köşelerde yuvarlaklaşmış üçgen biçimindedir (Levha I, şek. 3). Kahverengi olan dış tabaka, en fazla 3.5 mm kalınlıktadır. Bunun altında çevre üzerinde, sifonal bölge hariç, diğer türlere oranla daha az sayıda ve daha az karmaşık olan kanal tabakasının kanalları görülür. Az çok düzenli dikdörtgen görünümünde, ince çeperli bu iri kanallar, ön kenar boyunca tek sıra olarak dizilmişlerdir. «O» tali boşluğundan itibaren gittikçe küçülerek ventral kenara doğru devam ederler. Ayrıca, kardinal dişlerin dış tarafında dört ve iki kanaldan oluşmuş iki kanal grubu vardır. Önde, kanal sırasının iç tarafında, ona paralel olarak uzanan, yer yer küçük ve çoğunlukla uzamış kanallardan ve yoğun dokudan oluşmuş bir bant açık olarak görülmektedir. Sifonal bölgede kanallar görülmemektedir.

Ligament çıkıntısına ait hiç bir iz yoktur.

Dişler, ön ve arka kenardan eşit uzaklıkta ve ön kenara dik bir doğru boyunca dizilmişlerdir. Alt kavkının N dişi iyi gelişmiştir, iki ucu öne, diğer iki ucu arkaya doğru uzanmış X şeklindedir. Öndeki uçlar arasında karemsi ön diş (B') bulunur, içe bakan ucu uzamış hatta N dişini biraz geçmiştir. Arkadaki uçlar arasında ise ince uzun arka diş (B) bulunur. Kas çıkıntılarını ayırt edemedik, arka kenardaki kanal sırasının sonunda görülen çeper kırıntıları belki mp ye aittir.

Benzerlik ve ayrılıklar: Yeni tür, alt kavkının kıvrık olmasıyla *persicus* ve *paronot* türlerini hatırlatmaktadır, fakat onlardan daha kısa koniktir (Kühn, 1929, 1937; Tavani, 1949).

Alt kavkının sifonal bölgedeki süsleri *striatus* türündekine çok benzemektedir. Keza, alt kavkı enine kesitindeki kanalların iri ve nispeten az sayıda olması, «O» tali boşluğunun kabuk çeperine ulaşması, enine kesitin üçgen şeklinde oluşu ile de aynı türe yaklaşmaktadır. Enine kesitteki şu farklar ise iki türü birbirinden uzaklaştırmaktadır: *striatus'ta* ön ve arka kenarların hemen hemen eşit uzunlukta olması (yeni türde arka ve ventral kenarlar eşit), kardinal aygıtın aşağı yukarı dorso-ventral doğrultuda sıralanışı ve alt kavkının düzgün konik olması (Douville, 1910), Kardinal dişlerin ön kenara dik sıralanmasıyla *leesi* türüne benzer. Fakat, poligonol kanalların düzenlenmesi ve çeper kalınlığı, sifonal zonlarda büyüme çizgilerinin belirgin olarak yukarı doğru bükülmüş olması, alt kavkının düzgün konik olmasıyla *leesi*, yeni türden uzaklaşır (Kühn, 1929).

Berber bulduğu fosiller: Alt kavkının bütün boşlukları gri renkte kumtaşı ile dolmuştur. Bu dolgu içinde fevkalâde bol sayıda

Orbitoides media (d' Arch.)

Siderolites calcitrapoides Lamarck

Omphalocyclus macroporus Lamarck

bulunur. Bu tabakaların devamı olan Yaylaçeşmesi köyü yakınındaki tabakada *Vautrinia syriaca* (Vautrin) bulunmuştur.

Bulunduğu yer: Yeditepe, Yaylaçeşmesi, Hatay.

Stratigrafik düzey: Mestrihtiyen.

Dictyoptychus euphratica n. sp.

(Levha II; Levha III; Levha IV, şek. 2,3)

Adın kökeni: Fosilin bulunduğu bölgeden geçen Fırat nehrinin eski adından türetilmiştir.

Holotip: MTA Enstitüsü Müzesinde 1042. no. ile korunmaktadır.

Materyel: İki kavkılı tek bir numune.

Ayırtman tanımı: Üst kavkı yassı kapak biçiminde, tepe kenara kaçmış ve kanca biçiminde, kancanın iki tarafında derin ve sifonal bölgeye doğru uzanan birer oluk vardır. Alt kavkı düzenli koniktir. Poligonal kanalların düzenlenmesi diğer türlerdekinden farklı olup, kardinal aygıt ön kenara yakındır.

Tanımlama: Dış karakterler: Genel görünümüyle topaca benzeyen numune, üst kavkısı ile birlikte 11 cm yüksekliktedir. Komissürde dorso-ventral genişlik yükseklikle hemen hemen aynı ölçüdedir. Üst kavkı, çok yassılaştırmış kapak biçimindedir. En fazla yükseklik çengel ucuna yakın yerde 2 cm dir. Kavkı buradan ventral kenara doğru düzenli olarak alçalır. Kavkı tepesi antero-dorsal kenara 1.5 cm ye kadar yaklaşmıştır. Tepe sivrilmiş ve kanca şeklinde kenara doğru bükülmüştür (Levha III, şek. 2). Çengelin iki yanında, çengel ucundan sifonal bölgeye doğru uzanan birer derin oluk, çengelin daha belirgin olmasına neden olur. Oluklar, sifonal kenara aşağı yukarı 2.5 cm uzaklıkta biterler. Buradan kenara kadar olan kısım çok sığ ve geniş birer çukurluk halindedir (Levha III, şek. 1). Bu kabuk kenar kısmına dalgalı bir görünüm verir. Kabuk yüzeyi çok ince ve konsantrik büyüme çizgileriyle örtülüdür. Kabuk kenarında, çengelin arka oluğu devamındaki sığ çukurluğun arka tarafındaki diğer bir sığ çukurluğun S sifonal bantına karşı geldiği düşünülebilir. Alt kavkı, çok düzenli, bükülmemiş kısa koniktir. Yüksekliği 9 cm, kornissürdeki genişliği 10-11 cm dir. Dış yüzey tamamen pürütsüzdür ve yer yer büyüme çizgileri görülür. Sifonal bölgede sifonal bantları belirleyen bir özellik görülmemektedir. Yalnız, üst kavkının iki hafif çukurluğuna karşı gelen alt kavkı kenarındaki iki hafif çöküntü, E, S sifonal bantlarını belirliyor olmalıdır.

İç karakterler: Üst kavkının oldukça aşınmış olduğu kenar kısmında dar kanallar görülmektedir (Levha III, şek. 1). Dış tabaka ise çok incedir. Alt kavkının enine kesiti, sifonal bölgede biraz genişlemiş yuvarlağımsı ovaldir (Levha IV, şek. 2,3). Dış tabaka 2.5-4 mm dir. İç tabaka, dorsalde çok geniş, ventralde ise çok dar bir yer kaplar. Bu tabakayı oluşturan kanallar genellikle çok ince çeperli olduklarından, yer yer kırıklıdır veya korunmamıştır. Bu nedenle komissüre yakın geçen kesitte ventraldeki kanallar görülmemektedir, iç tabaka, büyüklük ve biçim bakımından birbirlerinden farklı, çok ince çeperli poligonal kanallardan yapılmıştır. Bunlar, dış çevreye paralel diziler gösterirler. Dış kabuk altındaki en dış dizi, farklı büyüklükte, 4-6 kenarlı kanallardan oluşmuştur. Bunun iç tarafında daha büyük boyutta genellikle karesi görümlü kanal dizisi bulunur. Bu iki kanal dizisi arasında ise, daha küçük kanallar kesintili bir dizi yaparlar. İkinci kanal dizisinin iç tarafında da, özellikle ön tarafta belirgin, yine dış kenara paralel bir doğru üzerinde sıralanmış son derece küçük kanalcıklar görülür. Kardinal bölgede, dişlerin dış tarafında görülen üç kanaldan ortadaki en büyüğü «O» tali boşluğunu oluşturur. Daha alt düzeyden geçen kesitte, sifonal bölgedeki kanal tabakası çok incedir ve ancak çok uzamış oval biçimli kanallardan oluşmuş bir dizi

LEVHALAR

LEVHA - 1

Dictyoptychus orontica n. sp.

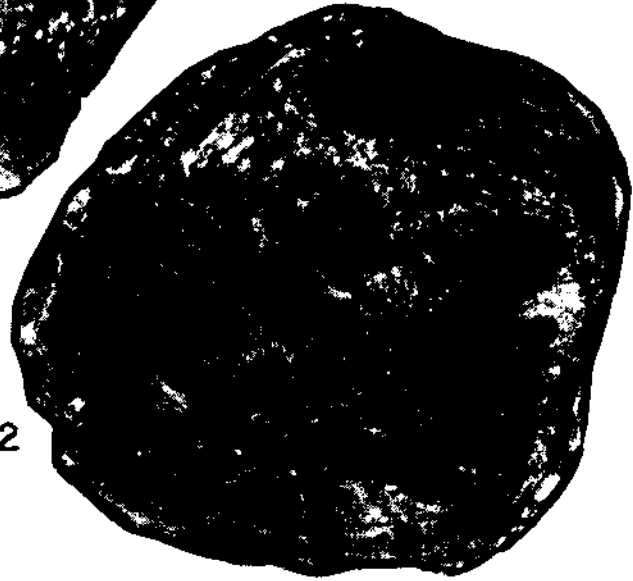
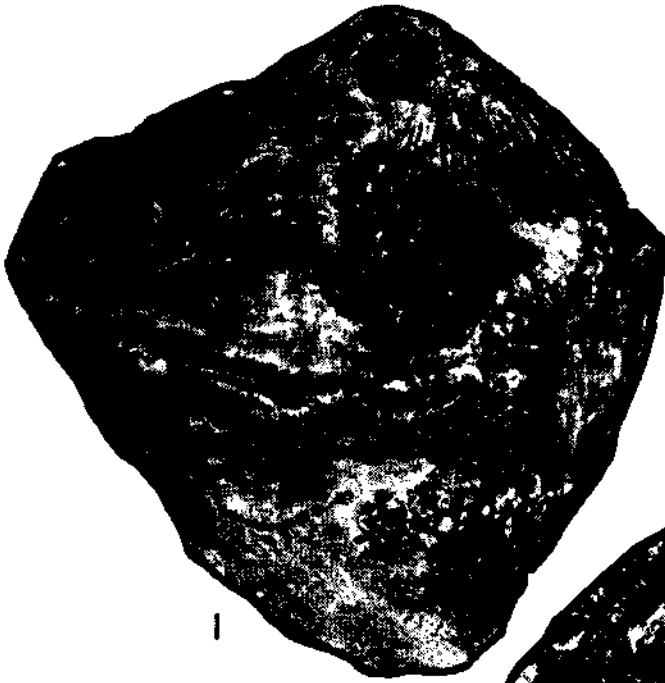
Şek. 1 - Alt ve üst kavkının genel görünümü, X 1

Şek. 2 - Üst kavkının üstten görünüşü, X 1

Şek. 3 - Alt kavkı enine kesitleri, X 1

N - Alt kavkının dişi

O - Tali boşluk

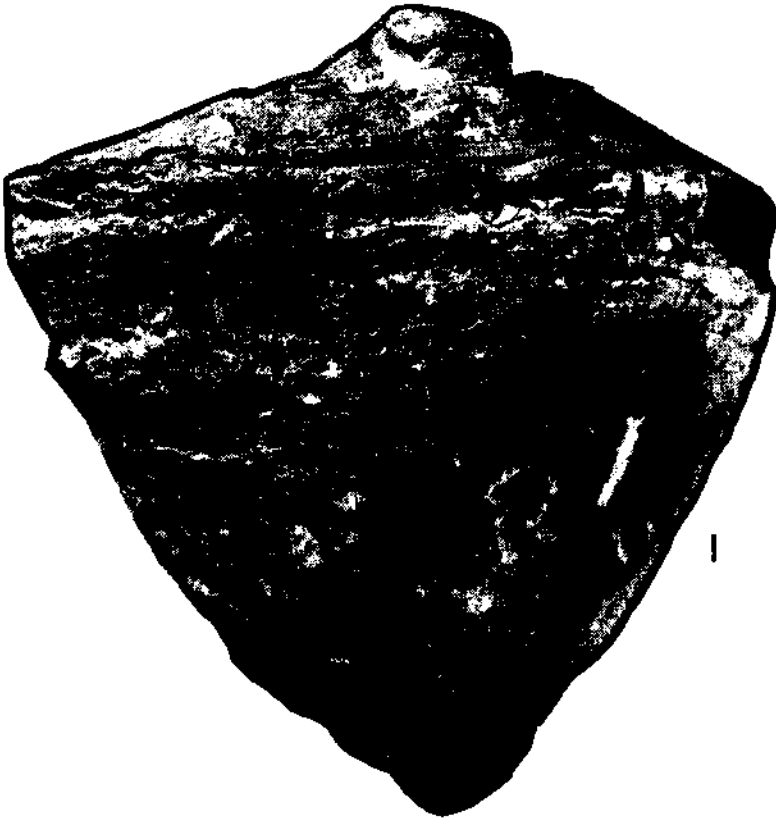

LEVHA - II

Dictyoptychus euphratica n. sp.

Şek. 1 - İki kavkının kardinal bölgeden görünüşü, X 1

Şek. 2 - İki kavkının sifonal bölgeden görünüşü, X 1

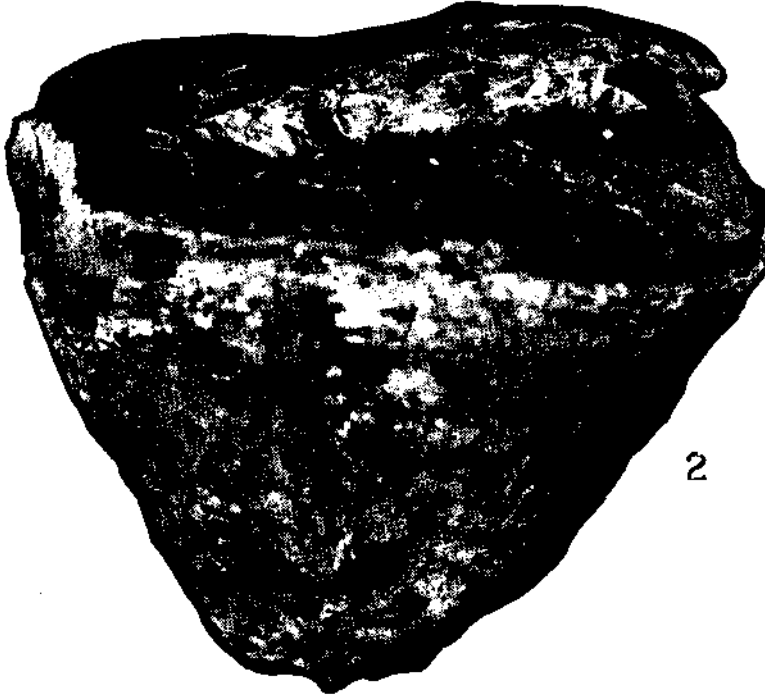

LEVHA - III

Dictyoptychus euphratica n. sp.

Şek. 1 - Üst kavkının üstten görünüşü, X 1

Şek. 2 - Üst ve alt kavkının arka taraftan görünüşü, X 1

LEVHA - IV

Dictyoptychus orontica n. sp.

Şek. 1 - Üst ve alt kavkının sifonal bölgeden görünüşü, X 1

Dictyoptychus euphratica n. sp.

Şek. 2,3 - Alt kavkının enine kesitleri, X 1

N - Alt kavkının dişi.

O - Tali boşluk

görüldür. Esas boşluk, çengel yönünde biraz uzamıştır. L ye ait hiç bir iz yoktur. Kardinal aygıt, ön kenara daha yakındır. Alt kavkının N dişi, düzensiz X biçimindedir. Ön taraftaki iki ucu arasında daha küçük olan ön diş yerleşmiştir. Arka diş belirgin olarak görülmemektedir. Kas izleri korunmamıştır.

Benzerlik ve ayrılıklar: Yeni tür üst kavkı dış görünümüyle şimdiye kadar bilinen diğer Dictyoptychus türlerinden kolayca ayırt edilebilir.

Alt kavkı kanallarının diziler yapması, daha çok *morgani* türüne yakınsa da, dizi durumları iki türde birbirinden farklıdır (Douville 1904, 1904a).

Dış şekli ve «O» boşluğunun çevreye varmaması ile *leesi*'ye benzerse de, sifonal pliyelerin olmaması ile ondan ayrılır (Kühn, 1929).

Berber bulunduğu fosiller: Kavkı boşluklarını dolduran gri-pembemsi kalker içinde

Omphalocyclus macroporus Lamarck

Orbitoides media (d'Arch.)

Siderolites calcitropoides Lamarck

Loftusia sp.

Miliolidae

bulunmuştur. Numunemiz, *Pironaea praeslavonica* MiL, Sladic, Grubic ve *Vautrinia syriaca* (Vautrin) ile aynı yatakta beraber bulunurlar.

Bulunduğu yer: Alidam köyü kuzeyi, Narince, Kâhta, Adıyaman.

Stratigrafik düzey: Mestrihtiyen.

KATKI BELİRTME

İncelediğimiz numunelerden, Adıyaman bölgesine ait olanları getiren Yusuf Tamer'e, Hatay bölgesi numunelerini getiren Engin Meric'e ve ayrıca bu numunelerin beraberinde bulunan mikrofosillerin tayinini yapan Mualla Serdaroğlu'na teşekkürlerimi sunarım.

Yayına verildiği tarih, 10 mayıs 1979

DEĞİNİLEN BELGELER

Douville, H., 1904, Sur quelques Rudistes à canaux: Bull. Soc. Geol. France, 5, 5, 519-553.

———, 1904a, in J. de Morgan-Mission Scientifique en Perse. Etudes Geologiques, IV, Paleontologie. Mollusques fossiles.

———, 1910, Etudes sur les Rudistes. Rudistes de Sicile, d'Algerie, d' Egypte, du Liban et de la Perse; Soc. Geol. France, Paleont., Mem., 41, 1-83, 77 text fig., 1-7 planche.

Kühn. O., 1929, Beitrage zur Paleontologie und Stratigraphie von Oman (Ost-Arabien): Ann. Naturhist. Mus. in Wien, 43, 13-33, 3 levha.

———, 1937, Stratigraphie und Palaeogeographie der Rudisten. II. Rudistenfauna und Oberkreidentwicklung in Iran und Arabien: N. Jahrb. Min., 78, kısım B, 268-284.

Morgan, J., 1905, Note sur la geologie de la Perse: Bull. Soc. Geol. France, 4, 5, 178.

Perkins, B.F., 1969, in Moore, C.M., Treatise on Invertebrate Paleontology-part N, 2, 795.

Tavani, G., 1949, Rudiste ed altri Molluschi cretacei della Migiurtinia: Pal. Italica, XLVI, 11.